

ניצחון מהאוויר: אסטרטגיה של מלחמות הרתעה

רס"ן א' ¹

מבוא

קיימת סברה שמלחמת קוסובו מהווה תקדים היסטורי שבו כוח אווירי לבדו נחל הצלחה בהכרעת אויב.² מאז ועד היום, בשלושת סבבי הלחימה מול חמאס בעזה ובמלחמת לבנון השנייה, נשען צה"ל בעיקר על כוחו של חיל האוויר בניסיון לשחזר את הצלחת נאט"ו מקוסובו. אולם מבצע "עמוד ענן" בלבד הסתיים ללא הכנסת כוחות קרקעיים לרצועת עזה, בעוד מבצע "עופרת יצוקה", מערכת "צוק איתן" ומלחמת לבנון השנייה הצריכו הכנסת כוחות תמרון לחימה. לפיכך ייתכן שתיאוריית ההכרעה בהתבססות בלעדית על חיל האוויר חסרה.

מאמר זה מבקש לבחון את היכולת של צבאות לנצח מלחמות מול ישויות תת-מדינתיות באמצעות אש מהאוויר בלבד. המאמר סוקר מקרי-בוחן כגון מלחמת קוסובו, מלחמת המפרץ, מלחמות עיראק ועימותי ישראל בזירות השונות. במקרה הישראלי אופי העימותים עבר תהליך שינוי ומחירי ההכרעה הפכו גבוהים מדי, ולכן, הלכה למעשה, אימץ צה"ל אסטרטגיית לחימה של "כיסוח דשא" שאינה מנסה להביא לשינוי פוליטי עמוק אלא מבקשת להחזיר את השקט ולהרתיע את אויביה של ישראל. טענת המאמר היא שהכוח האווירי אינו מסוגל להכריע לבדו מלחמות, אך בד ובד הוא בהחלט מסוגל להשיג ניצחון אסטרטגי במלחמות הרתעה דרך אש מהאוויר בלבד תוך הסתמכות על תמרון קרקעי אד-הוק להשלמת ההישג.

¹ רס"ן א' משרת כראש מדור צבאי-אסטרטגי בתחום תכנון המערכה בחיל האוויר.

² D. Byman and C. Waxman. "Kosovo and the Great Air Power Debate", *International Security* 24:2. (MIT,2000): 5.

הויכוח התיאורטי על הכרעה מהאוויר

הגנרל האיטלקי ג'וליו דואה (Giulio Douhet) היה חלוץ בהבנת הפוטנציאל הטמון בכוחות האוויר. כבר בעשור השני של המאה ה-20, סבר דואה שניתן לנצח מלחמות באמצעות כוח אווירי בלבד. לפי תפיסתו באותן השנים, הממד האווירי יספק חסינות מאיומים ויחסוך את הצורך בכוחות יבשה וים וזאת כל עוד תושג "עליונות אווירית". יתר על כן, הגותו מייחסת חשיבות עליונה לתקיפתם של מרכזי אוכלוסיות אויב במטרה ליצור תסיסה פנימית ולחץ על האויב להיכנע.³

מפציץ איטלקי כבד, מטוס ה Caproni Ca.5

מלחמת העולם השנייה הפריכה את תפיסת הגנרל: ראשית, המצאתו של המכ"ם ושימוש בנשק נ"מ מאסיבי הקשו על חופש הפעולה של המטוסים. שנית, גם כאשר הושגה עליונות אווירית, דווקא הכוחות הקרקעיים הם אלה שהכריעו את המערכה. כמו כן הסתבר שאוכלוסיות אויב פטריוטיות אינן נשברות במהרה.

בין מלחמת העולם השנייה לבין פירוק בריה"מ התרחשו מלחמות משמעותיות בקוריאה, בוייטנאם ובישראל. במלחמות אלה כוחות האוויר היו חשובים

³ E.C. Sloan, *Modern Military Strategy*, (New York: Roteledge, 2017), 33-35.

ביותר להשגת הישגים אופרטיביים ואף אסטרטגיים. בהקשר זה "מבצע מוקד" מהווה דוגמה מוצלחת לאופן שבו הצליח חיל-אוויר לנטרל יכולות אסטרטגיות קריטיות של צבא אחר. ברם, דווקא מלחמות העשור האחרון של המאה ה-20 הם אלה שהחזירו את השיח סביב תפקידם המכריע של חילות-אוויר במלחמות וחיזקו את תפיסת ההכרעה מהאוויר של דואה. החל מביצועים אוויריים מדויקים ומרשימים במלחמת המפרץ הראשונה בשנת 1991 ועד הכנעה מהאוויר של נאט"ו בקוסובו בשנת 1999, תפקידם של חילות-אוויר באסטרטגיית מלחמות התעצם והפך מרכזי יותר.

אלוף-משנה ג'ון וורדן (John Warden) נחשב כמעצב המערכה האווירית האמריקאית במלחמת המפרץ הראשונה, אשר כללה תקיפות סימולטניות נגד מרכזי כובד עיראקיים, תוך ניתוח האויב כ"מערכת" שניתן למוטטה בעזרת הפגיעות הנכונות.⁴ בראייתו, מערכה מדויקת ומתוכננת מן האוויר מסוגלת לשתק את האויב ולבטל את הצורך בתמרון קרקעי רחב. אמנם מערכה קרקעית מצומצמת אכן נדרשה באותה מלחמה, אולם תפיסתו של וורדן השתרשה בתורות הלחימה השונות וחיזקה את הרעיונות של דואה. למרות זאת, אין הסכמה מלאה בנוגע לתפקידם המכריע של כוחות האוויר במלחמות. מנקודת מבט שונה, בניגוד לדואה ובגישה פחות אוהדת כלפי התפיסה האווירית המנצחת, החוקר רוברט פייפ (Robert Pape) כתב בשנת 1996 על כך שתקיפות אסטרטגיות אוויריות שנועדו להקשות על חיי אזרחי אויב, מגבירות את הכעס דווקא כלפי התוקף ולא כלפי הממשלה הנתקפת. כן הוא טען שתקיפות אסטרטגיות לחיסול מנהיגים אינן משפרות את תוצאות הלחימה.⁵ בניסיון לגשר על פערי ההסתכלות בין מומחים שונים בתחילת שנות ה-2000 טען בנג'מין למבת' (Benjamin Lambeth) שהוויכוח השכיח הוא למעשה בין מומחי לוחמת יבשה הרואים בכוחות קרקעיים הכרח לניצחון לבין מומחים אוויריים הסבורים שאפקטים אוויריים חצו את הסף הנדרש להכרעה בלעדית. בראיית למבת', דווקא סינרגיה בין השניים הכרחית. לדעתו, כוחות אוויר אינם מסוגלים להכריע לבדם ויותר מכך, עיקר הדיון לטעמו נדרש לאו דווקא להתמקד בסוגיית ההכרעה, אלא בפוּטנציאל האסטרטגי הטמון ביתרונות

⁴ Ibid., 36.

⁵ R. Pape, *Air Power and Coercion in War*, (Cornell University Press, 1996).

הטכנולוגיות שמספק הממד האווירי. לפיכך ניצחון מושג בעזרת שילוב מערכתי של כל סוגי הכוחות תוך ניצול הממד האווירי ויתרונותיו. דוגמה לשילוב מנצח בין כוחות קרקע לבין אוויר נראה במלחמת 2003 בעיראק שבה קואליציה אווירית הכינה את הקרקע עבור כוחות קרקעיים גדולים, אשר הפילו את שלטונו של סדאם חוסיין במהירות. למבת' מסביר, בניגוד לטענת רבים בהקשרי מלחמת קוסובו, שכוח אווירי הוא לא זה שהכריע את סרביה ואת שליטה שלובודאן מילוסביץ' (Milosevic) באופן בלעדי. למעשה, השינוי הפוליטי הושג בעזרת מערכה אווירית מדויקת לצד גורמים חשובים לא פחות: (1) איום בפלישה קרקעית; (2) לחץ פוליטי וכלכלי עצום נגד אליטות סרביות; (3) דעת קהל פנימית ו-(4) בידוד פוליטי בינלאומי של המדינה.⁶ כלומר, לשם מימוש תפיסת ההכרעה הצבאית הקלאסית נדרשים בנוסף להשמדת מרכזי הכובד של האויב גם מרכיבים משלימים.

סוגי מערכות ומטרות המלחמה

מבט על מערכות צבאיות כמקשה אחת יוצר לעיתים קושי בעיני המתבונן כי הרי מלחמות שונות זו מזו בהקשרן, בנסיבותיהן האסטרטגיות ולעיתים מורכב להסביר תופעה כזו או אחרת באופן שיטתי. מלחמת וייטנאם מובחנת ממלחמת קוסובו בדיוק כפי שמערכת "צוק איתן" מובחנת ממלחמת לבנון השנייה. כל מערכה דורשת ניתוח מעמיק, נפרד ותלוי הקשר. יתר על כן, אופי העימותים עבר שינויים עמוקים ונהיה דיכוטומי פחות, מורכב יותר, מולטילטרלי ואף היברידי. כל אלה ועוד מקשים על מצביא להשיג את מטרותיו ואף להתמודד עם אתגר קשה לא פחות – להגדיר אותן.

כמו דואה אתבסס על טענותיו הקלאסיות של קלאוזביץ (Clausewitz) בכך שניצחון במלחמה משמעו מימוש המטרה המדינית של המלחמה, המושגת בהכרעה צבאית.⁷ כדי לבחון את היכולת האווירית לנצח מערכות, הכרחי להגדיר תחילה מהי המטרה המדינית.

לשם כך ניתן לבחון את מבצע נאט"ו בלוב משנת 2011. באותה שנה הובילה התפרצות עממית נגד שלטונו הרודני של עומאר קדאפי לתחילתה של מלחמת

⁶ E.C. Sloan, *Modern Military Strategy*, 38-41.

⁷ C.V. Clausewitz, *On War*, M. Howard and P. Paret eds, (Princeton University Press, 1976): p.607.

אזרחים במדינה בין כוחות התנגדות לבין כוחות נאמני השלטון. התערבות הצבאית של נאט"ו החלה בחודש מרץ ב"מבצע מגן מאוחד" (Operation Unified Protector) תחת החלטה 1973 של מועצת הביטחון של האו"ם, אשר הדגישה את חשיבות ההגנה על אזרחי לוב ממתקפותיו האכזריות של קדאפי. מטרת נאט"ו הייתה ברורה מהרגע הראשון – להפיל את משטר הרודן.⁸ באמצעות תקיפות מדויקות נגד כוחות יבשה וארטילריה ותקיפות אסטרטגיות של ארמונות, מפקדות ומרכזי תקשורת, סללה הפעילות האווירית של כוחות הקואליציה את הדרך עבור קבוצות המורדים המקומיות על הקרקע במלחמתם. יחד עם זאת נקודת המפנה התרחשה דווקא כאשר כוחות מיוחדים צרפתים ובריטים הוכנסו לשדה הקרב על מנת לחמש את המורדים הלובים ולאמנם. בדומה למודל האפגני של 2001 אסטרטגיה המשלבת בין תקיפות מאסיביות וסיוע אווירי איכותי לבין פעילות מורדים קרקעית הפילה לבסוף את המשטר.

ניתן להסיק שתי מסקנות מהותיות מהמקרה הלובי: ראשית, הכרעה הושגה משום שהיה יעד פוליטי-מדיני ברור וישים למלחמה. שנית, כאשר מטרת המלחמה היא שינוי פוליטי, הממד האווירי יכול להיות העיקרי אך לא הבלעדי. בלוב שילוב של קואליציה אווירית לצד כוחות קרקעיים מקומיים הפיל את המשטר, ובקוסובו שילוב בין קואליציה אווירית לבין מעטפת "רכה" הביא לשינוי המבוקש. לפיכך, הכוח האווירי הוא העיקרי אך זה מלווה באלמנטים נוספים על מנת להשיג מטרות פוליטיות במלחמת הכרעה. כלומר, הישג פוליטי-מדיני לא מושג באמצעות כוחות אוויר באופן יחיד אלא כחלק ממעטפת מערכתית שלמה.

האויב והמטרות המשתנים

כיום יכולת הכרעה מהאוויר היא מוגבלת עוד יותר כתוצאה מ"היעלמותו" של האויב הקלאסי משדה הקרב המסורתי. אויבי ישראל הם כבר לא מדינות, הלחימה מולם אינה עדיין לחימה סטנדרטית בין צבאות והאיום על ישראל שינה את פניו והוא אינו עוד קיומי.

⁸ E.C. Sloan, *Modern Military Strategy*, 44.

במבט רחב יותר, בשנות ה-90 של המאה הקודמת, נמענים של תקיפות האוויר היו אלה מדינות כגון סרביה ועיראק. בעשור השני של המאה ה-21, מערכות אוויריות "חדשות" מופנות כלפי "המדינה האסלאמית", "גי'בהת פתאח א-שאם", "חזבאללה", "חמאס" וארגונים סמי-מדינתיים ותת-מדינתיים נוספים. כלומר, מלחמה היא כעת כלי פוליטי לא רק בידי מדינות אלא גם בידי ארגוני גרילה וטרור. השיח בנוגע לאופי המלחמות ה"חדשות" מתרכז, בדרך כלל, בהיבטים פונקציונליים כגון תורת הלחימה, אורבניזציה של המלחמות, ניצול בלתי-מעורבים וטרור. אולם מטרות המלחמה הרשמיות לאו דווקא עברו תהליך התאמה זהה.

בשונה ממדינה ריבונית בעלת ממשל, צבא ויכולת הוצאה לפועל של מדיניות, ארגוני המלחמות החדשות אינם מסוגלים בהכרח למשול. כתוצאה מכך, הישגים פוליטיים-מדיניים משמעותיים במלחמות חדשות הם שכיחים פחות והם פינו את מקומם למטרות אלטרנטיביות. מטרות אלה נחלקות עבור המדינה לשניים: מחד, אפשר "לחסל" את האיום לחלוטין. דוגמה לכך ניתנה על ידי פרשן צבאי של רשת הטלוויזיה האמריקאית פוקס ניוז (Fox) ראלף פיטרס (Ralph Peters) כשהסביר שהדרך להילחם במדינה האסלאמית היא לחסלה עד אחרון המחבלים.⁹

לפיכך טענה היסטורית שלפיה פגיעה ב-60 אחוזים מכוחה של יחידה צבאית שקולה להשמדתה, אינה מספקת. מאידך, ניתן להרתיע ולגרום לארגון "לחפש עיסוק אחר" משתלם יותר באופן רציונלי, כלומר משחק של כדאיות. לפי שיטה זו, הרתעה ומלחמה על "חוקי משחק" הפכו לנדבכים מרכזיים של הלוחמה. הרתעה הוא מושג מופשט, בלתי-ניתן לכימות ולאו דווקא סיבתי. מתכנני המלחמה מחפשים מושג אמפירי יותר ואמורפי פחות מאשר "להשיג הרתעה", כי הרי אין לדעת בהכרח מתי זו תושג, אם בכלל. בבסיס רעיונה הרתעה מנסה ליצור אצל האויב תודעה שאם הוא יפעל נגדך, הנזק הצפוי לו גדול מהרווח שיוכל להשיג, ולכן עדיף לו להימנע מכל פעילות. המושג מתייחס לדו-קרב בין יריבים רציונליים ולהימנעותו של שחקן מפעולה תוקפנית כתוצאה של שיקול רציונלי של היחס בין עלות לתועלת בפעולה מסוימת.

⁹ R. Peters, "Fox News Alert", FOX, (August, 2014).

ככלל אפשר להסיק שהאויב הניצב מולך מורתע כנראה, אם הוא נמנע מלפעול מולך לאורך זמן. ליצירת הרתעה לאורך זמן נדרשת פגיעה קשה רב-ממדית ביכולות צבאיות וכלכליות של הארגון שבו אתה נלחם, לצד איום ישיר על עצם קיומו באמצעות פגיעה בשרשרת הפיקוד.¹⁰ הקושי טמון ביכולת לכמת הרתעה זו תוך כדי לחימה, קל וחומר לענות על הקושיה: מתי ההרתעה מספיקה? תשובה מוחלטת לשאלה זו אין בנמצא, אך על מנת להצליח לספק לה מענה איכותי ככל שניתן, נדרש כמינימום להכיר את חולשותיו של האויב.

המקרה הישראלי – מבצעי הרתעה

המעבר מלחימה לשם השגת הישגיים פוליטיים-מדיניים קונקרטיים לעבר לחימה מופשטת והרתעתית בולט במקרה הישראלי. ארבעת המערכות הצבאיות האחרונות (מלחמת לבנון השנייה, "עופרת יצוקה", "עמוד ענן", ו"צוק איתן") לא התאפיינו ברצון ממשי להביא לשינוי מדיני-אסטרטגי מוגדר אלא ברצון להחזיר את השקט, לשנות את "חוקי המשחק" ולחזק את ההרתעה מול אויב כזה או אחר. אודי דקל כתב:

עבור ישראל היה זה ["צוק איתן"] סבב עימות נוסף בסדרה של סבבי לחימה עם ארגוני טרור, כאשר המטרה העיקרית היא השגת רגיעה ממושכת והרחקת סבב העימות הבא, בעיקר באמצעות הרתעת חמאס על ידי המחשת המחיר הכבד עבורו בגין תקיפת ישראל, אך גם על ידי החלשת כוחו הצבאי.¹¹

בדומה לכך, על רקע המגעים להפסקת אש במבצע "עמוד ענן" בנובמבר 2012, ציין אהוד ברק, שר הביטחון דאז, ש"חמאס לא ייעלם, אבל הזיכרון של חווייה זו יישאר חקוק אצלנו זמן רב, וזה מה שישקם את ההרתעה".¹² אין זה שונה ממלחמת לבנון השנייה שבה ניסתה ישראל להביא לשינוי יסודי של המאזן האסטרטגי דרך פגיעה קשה בארגון חזבאללה במטרה להרתיעו כדי ש"אפשר

¹⁰ שאול שי, "תפיסת הביטחון של ישראל – בין הרתעה להכרעה", Institute for Policy and Strategy, (בנס הרצליה, 2015): 3.

¹¹ א. דקל, "צוק איתן – א-סימטריה בין הרמה הטקטית לרמה האסטרטגית", בתוך: צוק איתן – השלכות ולקחים, עורכים ע. קורץ ושי. ברום, (INSS, 2014), 15-16.

¹² Al-Mughrabi, Nidal and J. Heller, "Israel, Gaza Ceasefire Agreed to, Hama Official says, Israel Denies", Reuters, November 20, 2012.

יהיה לשנות את המצב ששרר בגבול לבנון משנת 2000,"¹³ לפי כתבי ראש הממשלה דאז אהוד אולמרט. כלומר, המלחמה בלבנון בקיץ 2006 לא התיימרה להביא לשינוי פוליטי עמוק בלבנון דוגמת הפלת השלטון הלבנוני, ריסוק ארגון חזבאללה או מחיקתו, אלא התמקדה במטרות מוגבלות, אשר עיקרן היה פגיעה משמעותית בחזבאללה והעמקת ההתרעה הישראלית.¹⁴ ניסיון להשליך את לקחי קוסובו על לבנון הוא מוטעה בשני רבדים: ראשית, ישראל וחזבאללה נגררו למערכה רחבה למרות שהצדדים לא היו מעוניינים בה, ואף על פי שלא הוגדרו בה לצדדים הלוחמים הישגים פוליטיים כעיקריים. שנית, בלחימה מול ישות תת-מדינית אסטרטגיית הלחימה משתנה והיכולת להשיג הישגים פוליטיים קטנה באופן ניכר. מסיבות אלה הייתה זו הפעם הראשונה, בין השאר, שבה עימות אזורי גדול הסתיים ללא הכרעה צבאית ברורה לישראל.¹⁵

הלחימה הסתיימה ללא הכרעה ברורה, כמשנתו של הגנרל דואה, משום שישאל לחמה מלחמת הרתעה גם אם היא לא ציננה זאת במפורש. אין בטענה זו כוונה לבקר את התנהלותה של ישראל, להיפך – מטרתה לציין שבעולם של הרתעה המלחמה השיגה את מבוקשה. ארגון חזבאללה הורתע ולעיתים נשמעות הטענות שהרתעה זו היא אחד מהגורמים לשקט הנמשך למעלה מעשור בגבול הצפוני. הפער נמצא בהיעדרה של תפיסה אסטרטגית מתאימה. כפי שטוען תא"ל במיל' מוני חורב, נדרש לעדכן את התפיסות הלאומיות הישנות הנשענות על הכרעה ולפתח דוקטרינה צבאית מותאמת למבצעי הרתעה (יעדים מוגבלים, שיטת איסוף מודיעין, ממד הזמן וכדומה) במטרה לשפר את האפקטיביות האסטרטגית בניהול מבצעי הרתעה כנגד אויב אסימטרי.¹⁶

תחושת ה"חמיצות" בקרב הציבור הישראלי שעלתה בעקבות המלחמה, נבעה מציפייה להכרעה שלא הושגה. ערן אורטל ותמיר ידעי טוענים שההכרעה המסורתית איננה עוד רלבנטית, מאחר שקיים קושי להפריד בין ההישג של השמדת כוחו הצבאי של האויב לבין המחיר הכרוך בתמרון קרקעי בחיכוך

¹³ א. אולמרט, "מלחמות לבנון השנייה – מבט לאחור", צבא ואסטרטגיה, 1: 6, (אפריל, 2014): 8.
¹⁴ ד. חלוץ, "על הכישלונות וההישגים במלחמה", צבא ואסטרטגיה, 1: 2, (אוקטובר 2009): 48-50.
¹⁵ ב. למבתי, "מלחמות לבנון השנייה – הערכה מחודשת", צבא ואסטרטגיה 4: 3, (2012): 41-43.
¹⁶ מ. חורב, "מבצעי הרתעה: מה ניתן ללמוד מהניסיון הצה"לי ברצועת עזה?", עיונים בביטחון המזרח התיכון 115, (מרץ בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים, 2015): 50-51.

גבוה ובשליטה מתמשכת בשטחים מורכבים ומאוכלסים.¹⁷ אי לכך, במלחמות הרתעה פוסט-הירואיות¹⁸ (Post-heroic Warfare) נכון יותר לחשוב על המציאות האסטרטגית הנוצרת ב"יום שאחרי" ולא על הכרעה. במקרה של מנהיג חזבאללה, חסן נסראללה, התנהלותו לאחר המלחמה מרמזת על ההשפעה הרבה שגרמה המכה הקשה של צה"ל לארגונו, וחופש הפעולה הישראלי בגבולה הצפוני מוכיח כי אכן הושגה ההרתעה המבוקשת. המאזן האסטרטגי השתפר משמעותית לטובתה של ישראל בהשוואה לשנים שקדמו למלחמה מאז הנסיגה מלבנון בשנת 2000. בכל זאת נשאלת השאלה: מהו תפקיד זרוע האוויר במלחמות הרתעה?

הרתעה מהאוויר

ישראל שואפת לשקט בגבולות ומבקשת להחליש את אויביה. מאז תחילת שנות ה-2000 מטרות לחימתה בזירות השונות, כולן, התנקזו בסופו של יום לשני עקרונות אלה בתחפושות שונות. מכיוון שלא הישג פוליטי מוגדר הוא המטרה אליו שואפת ישראל במלחמותיה – הכרעה איננה בהכרח נדרשת. יתר על כן, הכרעת ארגוני גרילה, ארגוני טרור וישויות תת-מדינתיות, אם בכלל היא אפשרית, כרוכה בתשלום מחירים מדיניים וכלכליים גבוהים. לפיכך, גישתה של ישראל מתוארת לעיתים קרובות באמצעות הביטוי "כיסוח הדשא" המשקף את ההנחה שישראל נמצאת בסכסוך בלתי-פתיר מול ישויות תת-מדינתיות המגלות כלפיה עוינות קיצונית. לפי אסכולה זו "השימוש בכוח לא נועד להשיג הישגים פוליטיים בלתי-אפשריים אלא לצמצם ככל האפשר את יכולת האויב להסב נזק לישראל – בעיקר דרך נטילת יכולת והרתעה זמנית".¹⁹

טענת המאמר זה היא ששימה זו ניתן לבצע באמצעות מהלומה אווירית בלבד ותמרון קרקעי הוא רק מהלך משלים לפי דרישה.

¹⁷ ע.אורטל ות.דעי, "פרדיגמת סבבי הרתעה – דפוס אסטרטגי ודוקטרינה במבוי סתום", עשתונות (2013): 20.

¹⁸ מלחמות פוסט הירואיות – מלחמות "חדשות" של המאה העשרים ואחת מול אויבים תת-מדינתיים שבהן ניצחון מוחץ והירואי דרך כניעה או הכרעה אינו בר השגה. מלחמה פוסט-הירואית מתאפיינת בהיעדר הכרעה מוחלטת של צד כזה או אחר בלחימה. לפיכך ניצחון בה מושג באמצעות שכלול של גורמים רכים וקשים כאחד. בעזרת ניתוח נכון של ההקשר האסטרטגי, מנסה כל צד לשפר את מאוזנו האסטרטגי ביחס לאחר ובכך להשיג ניצחון.

¹⁹ אפרים ענבר ואיתן שמיר, "כיסוח הדשא: האסטרטגיה של ישראל להתמודדות עם סכסוכים מתמשכים בלתי-פתורים", עיונים בביטחון המזרח תיכון 105, (מרכז בגין סדאת למחקרים אסטרטגיים, 2013): תקציר.

על מנת להבין טענה זו, נדרש להפנים את עקרונות הלחימה ההרתעתית המודרנית. על מנת להרתיע נשאף לפגוע באויב באופן שיגרום לו לחשוב שנית לפני יציאתו למתקפה בהווה ובעתיד. לא קיים הישג מסוים המהווה תכלית בהיבט זה, אלא מכלול הנזקים שיצטברו לאויב בשורותיו, בנכסיו וביכולותיו ואי לכך ברצונותיו.

כלומר, המלחמה נסובה יותר על הכוונות ופחות על היכולות, ואסטרטגיה זו ניתנת לביצוע מהאוויר. במלחמת יום הכיפורים נדרש צה"ל להדוף דיביזיות טנקים מהצפון ומהדרום ובמלחמת שלום הגליל נדרש צה"ל להרחיק טרוריסטים כ-40 ק"מ צפונה מהגבול. משימות כאלו אינן ברות השגה מהאוויר בלבד, על כך אין עוררין. לעומת זאת, **פגיעה מאסיבית בנכסי הליבה ובמרכזי הכובד של חמאס, המדינה האסלאמית וחזבאללה ניתן לביצוע מהאוויר.**

היעדר מטרות פוליטיות, לנוכח המחירים הכבדים של המלחמות שאינן קיומיות, עקב השימוש ההולך וגובר של ארגוני טרור בטקטיקות מורכבות להתמודדות כגון נשק תלול מסלול ולאור השאיפה לקצר עימותים, אפשר ואף כדאי לנצל את היתרון היחסי של צה"ל הטמון בממד האווירי. בהקשר זה, פשיטות ותמרונים קרקעיים נכון לבצע אד-הוק דוגמת נטרול מנהרות חמאס ב-2014. כתפיסה, בשונה מהכרעה ומהישג אופרטיבי ספציפי, אפשר להשיג הרתעה מהאוויר.

רעיון זה מוסבר בעזרת מספר נקודות: ראשית, אויב פוטנציאלי יורתע כאשר הוא ייפגע קשה, אך הדרך שבה הוא ייפגע אינה בהכרח מהווה אלמנט משפיע. מלחמת לבנון השנייה מהווה דוגמה לטענה זו: למרות ביקורות נוקבות על תפקודו האופרטיבי של צה"ל בתום המלחמה, ההרס הרב בלבנון, אשר התגלה ביום שאחרי, השאיר צלקת משמעותית שגימדה לעומתה את הדרך שבה היא הושגה. כלומר, תוצאה סופית היא החשובה והיא זו היוצרת הרתעה.

שנית, תמרון קרקעי רחב יגדיל את האבדות לישראל באופן ניכר ויקטין את ההישג היחסי ביחס לאויב. ניצחון פוסט-הירואי מושג באמצעות שקלול נקודות אסטרטגיות ובשל הרגישות ההולכת וגוברת לנפגעים בקרב הציבור הישראלי אבדות ישראליות רבות עשויות לשפר את מצבו של האויב. דוגמה לטענה זו נראתה בקוסובו שבה הכוחות הסרבים התייאשו מחוסר יכולתם להסב אבדות לנאט"ו.

שלישית, אויבי ישראל שואפים להשתמש בטכניקות לחימה המבטלות את החיסרון הטכנולוגי היחסי המשמעותי שלהם. לחימה קרקעית בשטח אורבני, קל וחומר בתווך תת-קרקעי, מנטרלת נדבכים מרכזיים של היתרון הישראלי, מגדילה פגיעה בבלתי-מעורבים ו"משווה" בין עוצמות השחקנים עד כדי יצירת סימטריה.

תחת הגיון הרתעתי המוכוון כוונות ולא יכולות, אין הכרח לפגוע בכל מחבל המסתתר בתווך התת-קרקעי, אלא נדרש למקד מאמצים ברצונו להמשיך להילחם. דרך אש מהאוויר ניתן לפגוע קשה בכל משפחות המטרות הכואבות וזאת תוך מזעור פגיעה בבלתי-מעורבים. קרי, הגיון הרתעתי מאפשר לישראל לכוון את מאמציה למקומות שבהם עליונותה תישמר ולהימנע מאזורים שיחלישו אותה.

ביקורת

תפיסת המערכה האווירית להרתעה אינה נטולת חסרונות. ביקורת אפשרית ראשונה היא הרציונליות הנדרשת לשם לחימה על חוקי משחק. כלומר, נדרש שהאויב יהיה רציונלי, וארגוני טרור אינם בהכרח כאלה. החלק הראשון של טענה זו בהחלט נכון, אך בשונה מהשיח השכיח בנוגע לאי-רציונליות של ארגוני טרור, הפרגמטיות של ארגוני הטרור המקיפים את הגבולות דווקא נראית חדשות לבקרים. ניתן לנהל דיאלוג אסטרטגי אליים גם עם הקיצוני שבארגונים. שנית, תפיסה רווחת סבורה שהרתעה מושגת דרך הניסיון להכריע. כלומר, על צבא לשאוף להשיג הכרעה ברורה בקרבות בכל אמצעיו ולהסתפק בהרתעה רק אם ההכרעה לא תושג. הפער ברעיון זה טמון בחשיבה הטלסקופית שלפיה מערכה אווירית להרתעה מהווה חלק ממערכה רחבה יותר ואינה מובחנת ממנה. בפועל, מערכה אווירית להרתעה היא שונה במהותה ממערכה אווירית-קרקעית להכרעה וזו נדרשת הטמעה בשגרה.

הבחנה זו היא בעיקרה תפיסתית אך היא מחלחלת לפרקטיקה. היא תפיסתית משום שנדרשת הפנמה שמלחמות המאה העשרים ואחת נסובות בעיקרן על הרתעה והן נוטות להשאיר טעם מר. ההפנמה היא פרקטית משום שבמלחמת הרתעה רצוי להפעיל את הכוח באופן התואם להגיון. לדוגמה, לא נדרש "לשמור" מטרות תקיפה לתמרון ואין הישג אופרטיבי המהווה תנאי לעצירה אסטרטגית חד צדדית של המלחמה.

שלישית, ללא תמרון קיים קושי לפגוע במחבלים. אפשרי שטענה זו מדויקת, ולכן בעת יציאה למלחמה מקבלי החלטות במדינת ישראל יידרשו להחליט אם פגיעה במחבלים בכמות מסוימת מהווה תנאי קריטי למלחמה. ביקורת אחרונה מתייחסת לנכונות של צה"ל להילחם והמשמעות של ההיבט התודעתי המשתקף מכך. הימנעות מתמרון רחב עלולה להיתפס כחולשה ובכך להחליש את ההרתעה הישראלית הכללית. לתודעה יש השפעה קריטית בשדה הקרב, ואי-יציאה לתמרון קרקעי רחב יכול להיות מוצגת כחשש ישראלי. בנוסף על כך כפי שאיום של תמרון קרקעי השפיע על מילוסביץ' בכניעתו, כך גם איום של תמרון יכול להשפיע על אויב ישראלי פוטנציאלי. ביקורת זו היא המהותית ביותר משום שאויבי ישראל עלולים להסיק שישראל חוששת מעימות קרקעי. יחד עם זאת, ניתן, ובהחלט נדרש, להתכונן לתמרון בכל מלחמה ובכל דרך הן כדי להרתיע והן כדי הלכה למעשה להיות מוכן אליו במידה ויידרש.

המענה לביקורת הוא שהמאזן האסטרטגי לאחר מלחמה מוזן ממאפיינים רבים – חלקם תודעתיים אך רובם אמפיריים. נאום הניצחון התודעתי של איסמעיל הנייה לאחר 50 ימי לחימה במסגרת מערכת "צוק איתן" מתגמד לעומת ההרס האמפירי הרב ברחובות עזה אשר טרם שוקם. במידה שהפגיעה האווירית הישראלית תהיה מספיק עמוקה וקשה, הדרך להשגתה לא תהווה עיקר.

סיכום

בירור היסטורי מציג מציאות שבה חילות-אוויר לא הצליחו להכריע מלחמות בעצמם. אפילו במלחמת קוסובו, סמן ימני שנתפס כדוגמה היסטורית מוצלחת להכרעה מהאוויר, הפיל נאט"ו את מילוסביץ' דרך שילובם של כוחות אוויר עם גורמים מהותיים נוספים.

על מנת להכריע במלחמה, נדרשים שני תנאים: יעד מדיני-פוליטי מוגדר ואויב המסוגל להוציא לפועל החלטות מדינתיות. שני התנאים האלה אינם מאפיינים את המלחמות הישראליות בנות-זמננו. לישראל אין שאיפות פוליטיות משמעותיות וממשיות במלחמותיה מול אויביה התת-מדינתיים, אלא רצון להרתיע ולשמור על שקט בסביבתה. כלומר, ניצחון דרך הרתעה.

מורכבות הזירה המזרח-תיכונית, ריבוי השחקנים התת-מדינתיים, היעדר יכולת הכרעה במחירים סבירים, אופי העימותים ואינטרסיה של ישראל גרמו לאסטרטגיית המלחמות הישראלית להישען יותר ויותר על הרתעה. אמנם תפיסת הביטחון הישראלית המסורתית מושתתת על הרתעה בשגרה והכרעה בהסלמה. אלא שבפועל למעלה מעשור חיזוק הרתעה הפך ליעד מרכזי בלחימה עצמה.

התפיסה ההרתעתית גורסת שלא רצוי וספק אם ניתן להכריע ארגוני טרור וגרילה. כפועל יוצא מכך צה"ל נדרש לבצע מבצעים מוגבלים בתדירות עיתית שמטרתם אינה לשנות את המצב האסטרטגי מיסודו, אלא "להכאיב לאויב מספיק כדי שיירתע מלפעול בהווה ובעתיד כנגד ישראל".²⁰

תפיסה הרתעתית מניחה כי רעיונות ההכרעה מהאוויר לפי דואה והכרעה הקלאסית של קלאוזוביץ אינם ישימים בסביבה הנוכחית שבה פועל צה"ל. לפיכך היא מניחה שהמאזן האסטרטגי בסוף מלחמה הוא שייקבע איזה צד ניצח בה. מאזן זה לעיתים אינו מובהק כלל והוא מוזן על ידי נקודות אסטרטגיות כגון מוטיבציה להילחם, דעת קהל, החיים ב"יום שאחרי" ואופי הפסקת האש. בסוג כזה של עימות מוגבל יש בידי הפעלת חיל האוויר בלבד כדי להביא לניצחון.

מלחמות הרתעה הן מעט אמורפיות, ניצחון בהן אינו מוחלט ולעיתים הן משאירות טעם מר. המלחמות אינן נגמרות בכניעה ולא בהכרעה, אלא בהחלפת מהלומות בין אויבים, אשר בסופן כל צד שואף להציג עצמו כמנצח. מכיוון שהניצחון מוזן ממאזן אסטרטגי בין מחירים לבין הישגים ובאופן יחסי, על ישראל לעשות כל שביכולתה להעצים נזק לאויב ולצמצם נזקים עצמיים. לפיכך נדרש להימנע מתמרון אם אין הוא הכרחי, ונכון לאפשר לאש מאסיבית מהאוויר לפגוע באויב באופן קשה ורב-ממדי. לסיכום, לא די בכך שאפשר להילחם מלחמה זו מהאוויר בלבד – כדאי.

²⁰ שאול שי, תפיסת הביטחון של ישראל – בין הרתעה להכרעה, 8.

רשימת מקורות

- אולמרט, אהוד. "מלחמת לבנון השנייה – מבט לאחור". *צבא ואסטרטגיה*, 1: 6 (אפריל, 2014): 3-15.
- אורטל, ערן ותמיר ידעי. "פרדיגמת סבבי הרתעה – דפוס אסטרטגי ודוקטרינה במבוי סתום". *עשתונות* (המכללה לביטחון לאומי, 2013).
- דקל, אודי. "צוק איתן – א-סימטריה בין הרמה הטקטית לרמה האסטרטגית". *צוק איתן – השלכות ולקחים*. נערך על ידי ברום, שלמה וע. קרץ, 15-20. INSS, 2014.
- חורב, מוני. "מבצעי הרתעה: מה ניתן ללמוד מהניסיון הצה"לי ברצועת עזה?". *עיונים בביטחון המזרח התיכון* 115. מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים, 2015.
- חלוץ, דני. "על הכישלונות וההישגים במלחמה". *צבא ואסטרטגיה*, 1: 2 (אוקטובר, 2009): 45-53.
- למבת', בנג'מין. "מלחמת לבנון השנייה – הערכה מיוחדת". *צבא ואסטרטגיה* 4: 3 (2012): 41-56.
- ענבר, אפרים ואיתן שמיר. "כיסוח הדשא: האסטרטגיה של ישראל להתמודדות עם סכסוכים מתמשכים בלתי-פתורים". *עיונים בביטחון המזרח התיכון* 105. מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים, 2013.
- שי, שאול. *תפיסת הביטחון של ישראל – בין הרתעה להכרעה*. Institute for Policy and Strategy, (כנס הרצליה, 2015): עמ' 6.
- Al-Mughrabi, Nidal and J. Heller. "Israel, Gaza Ceasefire Agreed to, Hama Official says, Israel Denies". *Reuters*, November 20, 2012.
- Byman, Daniel and C. Waxman. "Kosovo and the Great Air Power Debate". *International Security* 24:2. MIT, 2000: 5-38.
- Clausewitz, Carl Von. *On War*. Howard, Mark and P. Paret eds. Princeton University Press, 1976.
- Peters, Ralph. "Fox News Alert". *FOX*. August, 2014.
- Sloan, Elinor C. *Modern Military Strategy*. New York: Roteledge, 2017.